

תקיפות חיל הים במלחמת ששת הימים: סוגיות בחירוף נפש, בחשבון הנפשות ובדיני נפשות

מחבר: שאול (סם) ברונפלד

מקור: "יסודות", גיליון 6 | גיליון מאסף

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2024

תקציר |

מחקר זה בוחן את כישלון התקיפות על נמלי סוריה ומצרים בלילה הראשון של מלחמת ששת הימים, כמקרה בוחן לניהול הסיכונים של מבצעים בעורף האויב.

מצד אחד עמד מפקד חיל הים האלוף שלמה אראל, שביקר את מפקדי המבצעים שנכשלו, והאשימם באי־דבקות במשימה ובאי־חתימה למגע. מצד אחר עמדו האלוף (במיל") יוחאי בן־נון, סא"ל (במיל") יוסף הראל ורס"ן זאב אריאלי, שלא רצו לסכן את אנשיהם בתקיפת מטרות שתועלתן נמוכה.

פער התפיסות בין מפקד החיל לקציניו התחבר לפער התפיסות בין מפקד החיל לשר הביטחון ולרמטכ"ל. אראל יזם מבצעים עתירי סיכון, למרות שתועלתם לא הייתה גבוהה, במטרה לשפר את יוקרת החיל ולהרתיע אויבים ימיים. משה דיין ודוד אלעזר, לעומת זאת, ייחסו לתקיפות חיל הים תועלת מוגבלת, ולכן סירבו לאשר מבצעים מסוכנים. לפיכך, אפשר לראות את אראל כמי שניהל "מלחמה פרטית".

בשנים שקדמו למלחמה זכה אראל בהערכה רבה על תרומתו להקמת שיטת הסטי"לים ולפיתוחה, אך הוא נאלץ לפרוש בטרם השלים את כהונתו (גם בגלל אסון המשחתת 'אילת' וטביעת הצוללת 'דקר'). כישלון התקיפות היה מנוף לשינוי התרבות המבצעית בכל השיטות, וביחד עם המהפך הטכנולוגי, שהתבטא בלוחמת הסטי"לים, השינוי הביא להישגים ההיסטוריים במלחמת יום הכיפורים.

תקיפות חיל הים במלחמת ששת הימים: סוגיות בחירוף נפש, בחשבון הנפשות ובדיני נפשות

שאול (סם) ברונפלד¹

"חתיירה למגע הינה ערך עליון עבור לוחמי צה"ל. בכל ארוע מבצעי, בכל מפגש עם האויב, הדרישה המרכזית מכל חייל היא לחתור למגע ולדבוק במשימה".

רב־אלוף אביב כוכבי בטקס התייחדות שנתי לזכר חיילי חטיבת גולני, 22 בספטמבר 2019

מבוא – איך "תדע כל אם עברייה?"

הקביעה דלעיל של הרמטכ"ל היא ביטוי לערך הראשון בעשרת הערכים המוגדרים כרוח צה"ל, היום ומאז ומתמיד.² ערך זה קובע שלוחם נדרש לחרף נפשו: לחתור למגע, לדבוק במשימה, לפעול באומץ, להרוג ולהיות מוכן להיהרג; אך אין ברשימה ערך משלים, המתייחס לדרישות מפקדיו השולחים אותו למשימות. אפשר לומר כי חירוף נפש, כמו טוהר הנשק, הוא

1 שאול (סם) ברונפלד הוא עמית מחקר במחלקה להיסטוריה. קודם לכן הוא מילא תפקידים בכירים במערכת הפיננסית.

ברצוני להודות לחברי פרופ' אורי בר־יוסף, שבספריו האחרונים - **מלחמה משלו: חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים**, חבל מודיעין: דביר, 2021, ו**התאוששות: צה"ל במבחן מלחמת יום הכיפורים**, חבל מודיעין: דביר, 2023 - עסק במלחמתו הפרטית של מפקד חיל האוויר האלוף בנימין פלד. השיחות שקיימנו העלו תובנות רבות והבליטו כמה קווים דומים בין שתי הזרועות. תודה גם לחברי ושותפי ד"ר זאב אלרון שרעיונותיו ועצותיו סייעו לי גם במחקר זה.

2 ראו הנוסח שפורסם ב־28 בפברואר 2023: "החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבפניו וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה".

ערך המשותף ללוחמים ולמפקדיהם **בדרג השדה**. אך מה בדבר המפקדים **במפקדות העורפיות** שבכל שרשרת הפיקוד, אלה שכבר אינם נדרשים לחרף נפשם? מה בדבר המפקדים המתכננים מבצעים והמורידים פקודות לדרגי השדה במהלכם? איך תדע כל אם עבדיהם שהמפקדים שבידיהם היא הפקידה את גורל בניה הם אכן ראויים?³ חירוף נפש בדרך כלל איננו רלוונטי למפקדים עורפיים, אך במקומו יש לשקול להוסיף את הערכים האלה:

חשבון הנפשות – בחינה רציונלית של התועלות שתנבענה מהצלחת המשימה לעומת המחיר הכרוך בביצועה (בעבר כונתה הבחינה הפעלת שיקולי עלות-תועלת וכיום ניהול סיכונים). מדובר בליבת תהליכי קבלת החלטות במבצעים צבאיים (כמו בשאר תחומי העשייה האנושית). מחקר זה עוסק בתופעה, הנפוצה ולא תמיד חיובית, של פערים בניהול סיכונים – כאן נתמקד בפערים בין המטכ"ל למפקדת חיל הים.⁴

דיני נפשות – בתום הלחימה, ולפעמים גם במהלכה, המפקדים שופטים את תוצאות המבצעים ואת תפקוד מי שעמד בראשם – מי לצל"ש ומי לטר"ש. השיפוט חייב להיות בדחילו ורחימו שכן לא אחת מדובר בדיני נפשות. ההגעה לחקר האמת היא עניין לא פשוט ולא בכדי המושג 'ראשומון' מופיע בתיאור תחקירים רבים. מדובר לא רק בצורך לפזר ערפל קרב סמיך אלא גם להתמודד עם רצונם של המעורבים לשמור על שמם הטוב, לפעמים גם על חשבון שמם הטוב של אחרים (כמו הרצון לנכס הישגים, לפעמים של אחרים). מובן מאליו כי התחקירים חייבים להיערך בשקדנות וגם ללא מורא וללא משוא פנים.

מחקר זה אינו מתיימר לפסוק הלכות בדבר האופן שצריכים לפעול מפקדים בתוך שלוש הצלעות של האחריות הפיקודית: חירוף נפש, חשבון הנפשות ודיני נפשות. די לנו בתיאור חמישה מקרי בוחן, תקיפות חיל הים

³ קציני המפקדות העורפיות מצווים על ערכי אחריות, אמינות, מקצועיות ומשמעת, אבל אלה אינם מיוחדים לעשייה הצבאית. הם רלוונטיים גם למנהל בסניף בנק או בחברת בנייה.

⁴ ביטוי פופולרי לפערים הוא המושג 'מלחמה פרטית'. כך כינה האלוף שלמה אראל את מבצעי חיל הים במלחמת ששת הימים. כינוי נוסף ללחימה הפרטית הוא: "חיל הים פעל על דעת עצמו בהגדרת יעדיו". ראו ניר מאור, "חיל הים במלחמת ששת הימים – מאמר רקע", קתדרת חייקין לגאוסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, דצמבר 2017. אורי בר-יוסף כינה את תקיפת שדות התעופה של מצרים ושל סוריה במלחמת יום הכיפורים 'מלחמה משול' (של מפקד חיל האוויר בני פלד). בין הדוגמאות הנוספות למלחמות פרטיות אפשר למנות את הקרבות במצר המתלה (במלחמת סיני), בגבעת התחמושת (במלחמת ששת הימים), בעיר סואץ (במלחמת יום הכיפורים) ובבפור (במלחמת לבנון הראשונה).

שכשלו במלחמת ששת הימים, המבליטים את מורכבות הנושא. ואכן, מחקר זה מתבונן בחמש התקיפות דרך הפריזמה של ערכי צה"ל ושואל: האם חשבון הנפש נעשה כראוי, כשהוצאו הפקודות שסיכנו מאות ימאים? האם אחרי המלחמה נעשה שיפוט הוגן למפקדים שפיקדו על התקיפות? מסקנותיו אינן מחמיאות לאלוף שלמה אראל, שפיקד על החיל במלחמת ששת הימים:

הראשונה, חשבון הנפשות הובילו לשלוח את לוחמי החיל למשימות מסוכנות שתועלתן לא הייתה רבה. חשבון הנפשות שהוא עשה היה שונה בתכלית מזו של שרשרת הפיקוד, בכללה שר הביטחון דיין, הרמטכ"ל רבין, סגן הרמטכ"ל בר-לב ומפקד חיל האוויר הוד. אראל אף התגאה בכך שניהל "מלחמה פרטית" (קודמיו לא הסכימו לתפיסות המטכ"ל שנגעו לבניין הכוח, ואילו אראל התנגד גם לאופן שבו התכוונה שרשרת הפיקוד להפעיל את החיל במלחמת ששת הימים); **השנייה**, הטיפול בדיני נפשות בתום המלחמה לא היה תהליך שאפשר להתגאות בו. לא נערכו תחקירים מסודרים של התקיפות, ולמרות זאת שלושה מפקדים מעוטרים – יוחאי בן-נון, יוסף דרור וזאב אריאל – הואשמו בפחדנות. לעומת זאת למפקד הרביעי בנימין תלם נסלח על פקודתו לנתק מגע עם סטי"לים מצריים; **השלישית**, אראל לא קיבל אחריות לכישלונות, אלא הוא גלגל אותם לאחרים: לסגנו יצחק רהב, למפקדי התקיפות, לדיין, למטכ"ל ולמפקד חיל האוויר.

לזכותו של אראל ייאמר כי מאז ומתמיד הייתה בעיה ביחסי המטכ"ל עם מפקד חיל הים ועם מפקדתו. לדברי הרמטכ"ל בר-לב, "במשך שנים רבות חיל הים חי על הירח",⁵ אבל המטכ"ל לדורותיו לא מילא את חובתו להורידו משם. בגלל מעמדו הנמוך של חיל הים בתפיסת הביטחון היה המטכ"ל חייב לפעול לצמצום פער התפיסות בדבר ייעודי החיל. העברת מפקדת החיל מסטלה מאריס לקריה, כמו שילוב פו"ם-ים בפו"ם הכלל-צה"לי, הייתה בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי. נוסף על כך תופעת המלחמות הפרטיות של מפקדים במלחמות ישראל משקפת בעיה כלל-צה"לית בהפעלת הפיקוד והשליטה של המטכ"ל על המפקדות הגבוהות.

אראל מצטייר כדמות טרגית שתפקודו במלחמת ששת הימים מעיב על תרומתו הרבה לחיל ממלחמת העצמאות. ביחוד ראוי לציין את הצטיינותו בפיקוד על הבנייה ועל ההצטיידות בסטי"לים דגם 'סער' 2 ו-3 באירופה

5 דיון הרמטכ"ל עם קצינים בכירים של חיל הים בפנימייה לאלקטרוניקה, 6 בפברואר, 1968, מאגר מחלקת היסטוריה.

ועל ההכנות לבניית 'סער' 4 בישראל.⁶ שרותו של אראל היה יכול להסתיים אחרת. בשנת 1966, כשהוא החליף את בן-נן, הערכות המצב המטכ"ליות היו שלא צפויה מלחמה עד סוף העשור. אילו הן התאמתו הוא היה מסיים את כהונתו שבע שנים בתפקיד, בכבוד גדול, ומשאיר למחליפו 12 סטי"לים חדישים, עם תורת קרב יצירתית ומקורית ועם מפקדים ראויים. זה לא קרה, ואראל סיים את כהונתו בתום פחות משלוש שנים, סמוך לאחר מלחמת ששת הימים.

המקורות העיקריים למחקר הם תיקי המחלקה להיסטוריה וארכיון צה"ל, ההיסטוריה הרשמית, עדות האלוף (במיל') שלמה אראל לפני תחקירי המחלקה להיסטוריה – סא"ל אברהם אילון ואל"ם משה (מוסה) פלד, זיכרונות האלופים (במיל') שלמה אראל וזאב אלמוג.⁷ מחקר זה מתבסס גם על מחקרים קודמים של המחבר שעסקו בתולדות חיל הים בשנות החמישים והשישים.⁸

הכישלון בתקיפת נמלי טרטוס ומינת אל-בידה

ביום 4 ביוני בשעה 21:30 יצאה סד"ג (ספינת דיג מגויסת) 'שיקמונה' לתקוף נמלים צבאיים בסוריה. במועד היציאה עדיין לא נקבעו יעדיה ועיתוי התקיפה, ולכן הספינה שטה לעבר אזור המתנה. בצהרי 5 בחודש התקבל אישור עקרוני לתקוף את נמל טרטוס, וב-18:45 – גם האישור הסופי. אלוף (במיל') יוחאי בן-נן פיקד על הכוח, ואת התקיפה היו אמורים לבצע לוחמי שיטת 13, בפיקוד סרן עמנואל פז, בעזרת שני 'חזירים' (כלי להובלת צוללים

⁶ דוגמה נוספת להצטיינות אראל בימי שלום הייתה בשנת 1955 כשהוא כיהן בתפקיד נספח צה"ל באיטליה. אראל היה אחראי לקשר ולתיאומים עם גורמי חיל האוויר האיטלקי, ואלה אפשרו לתדלק את מטוסי המיסטר בדרכם מצרפת לישראל. שלמה אראל, **לפניך הים**, תל אביב: משרד הביטחון, 1998, עמ' 189–195 (להלן: אראל, **לפניך הים**).

⁷ אברהם אילון, איתן ליפשיץ ורבקה כהנא, **משברי ים, הזירה הימית במלחמת ששת הימים**, סא"ל (במיל') בעז זלמנוביץ (עורך), משרד הביטחון-ההוצאה לאור, 2017 (להלן **משברי ים**); תחקיר עם האלוף אראל, מפקד חיל הים במלחמת ששת הימים, באוקטובר 1968, לשכת רמ"ח תו"ל, תוה"ד (להלן: **תחקיר אראל**); אראל, **לפניך הים**; זאב אלמוג, **מפקד שיטת 13, הפלגות חיי**, חלק א', אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2014 (להלן: אלמוג, **הפלגות חיי**).

⁸ בעיקר זאב ארלון ושאל (סם) ברונפלד, "המטכ"ל מול חיל הים בעשור עגום, 1953–1962", **יסודות** 1 (2019), עמ' 195–255 (להלן: ארלון וברונפלד, "המטכ"ל מול חיל הים"). ראו גם שאל (סם) ברונפלד, **ימים ראשונים: עיונים בתולדות חיל הים**, צה"ל – המחלקה להיסטוריה, עומד להתפרסם (להלן: ברונפלד, **ימים ראשונים**).

בשיוט על-מימי ותת-מימי). בגלל טעויות בניווט איחרה 'שיקמונה' להגיע לנקודת ההורדה מול טרטוס, וב-23:15 הודיע בן-נן למפקדת חיל הים: "לא מבצע. הגענו עד 10 מייל מהיעד בשעה 22:40, הורדת כלים [חזירים] לא לפני 23:30, העמידה בספק סיום ביצוע לפני אור ראשון, יוצא לנקודת המתנה באזור שנקבע".⁹ בן-נן התרחק מהחוף והתכוון להמתין ולנסות לפעול בליל המחרת.

ביום 5 בחודש בשעה 17:30 יצאה סד"ג 'גלים' לתקוף את נמל מינת אל-ביידה שבסוריה. סא"ל (במיל') יוסף דרור פיקד על הכוח, ועל התקיפה הופקדו ארבעה זוגות של לוחמי שייטת 13, בפיקוד רס"ן חנוך מנור. בגלל תקלות טכניות, בגלל טעות בניווט ובגלל תנועת כלי שיט סוריים סמוך לנמל חל פיגור בלוח הזמנים. מנור עשה הערכת מצב והגיע למסקנה שלא ניתן יהיה לסיים את התקיפה ולהיאסף לפני אור ראשון. הוא לא הצליח ליצור קשר עם דרור והחליט שלא לתקוף, וקיווה שבבילילה הבא אפשר יהיה למלא משימה זו.¹⁰

'שיקמונה' ו'גלים' פעלו בנפרד ולא היה קשר ביניהן, אך משותפת להן הייתה החלטת המפקדים שלא לפעול, מחשש שאיסוף הלוחמים לא יסתיים לפני אור ראשון, וכוונתם לתקוף בליל המחרת.

אראל ביקר קשות את החלטות בן-נן ודרור: "אנחנו שלחנו מפקדים שלדעתי היו בכירים מדי ונתונים לשיקולים שמפקד [צעיר] בדרג המתאים לפעולה כזו לא היה שוקל... שניהם אמרו לא בוער – [נבצע] מחר".¹¹ ביחס לבן-נן, אמר אראל שלא הייתה "דבקות במשימה": "היה שם שיקול ברור בן-נן אמר אני אלך על בטוח, אם לא היום – מחר".¹² את זה שלל אראל מכול וכול, בשם המשמעת המבצעית. לדבריו, למפקד ספינה בשטח אין תמונה שלמה של המלחמה ואין ידיעה של חשיבות המשימה ובוודאי שלא ידיעה אם אפשר יהיה לבצע מחר את אשר לא בוצע היום. החלטת בן-נן הייתה בעיניו דוגמה שלילית לקצינים הצעירים, גם אילו היא הייתה נכונה לגופא.

9 משבריים, עמ' 79–83.

10 שם, עמ' 73–79. דרור דיווח למפקדה וביקש אישור לתקוף בליל המחרת. אראל העיד שהנחיית דרור למנור חייבה את האחרון להפסיק את התקיפה ולחזור, מחשש שלא יספיק להיאסף לפני אור ראשון. ראו **תחקיר אראל**, עמ' 23.

11 שם, עמ' 23.

12 שם, עמ' 25.

אראל לא הטיל ספק באומץ ליבו של בן-נן, אך ככלל הוא קבע שלמפקד אסור לקבל החלטות שהן בתחום שיקול הדעת של שני דרגים מעליו.¹³

בזיכרונותיו שפורסמו שלושים שנים אחרי התחקיר הוא הרחיב: "גם אני כמפקד חיל הים לא הייתי מוסמך לקבל החלטה כזאת"; והסביר שכדי לבטל מבצעים בעורף האויב חייב לקבל את אישור הרמטכ"ל ושר הביטחון.¹⁴ עיקר ביקורתו הייתה על החופש שקיבלו שני המפקדים לדחות ביממה את יישום התקיפות. בתחקיר ובזיכרונותיו הוא גם הצביע על שגיאות בתכנון התקיפות, טעויות בניווט ועוד, אך כל אלה אינם העיקר.¹⁵ "הלב הכבד" של אראל בעקבות אי-תקיפות טרטוס ומינת אל-ביידה ביטא את הערכתו שהחלטות שלא להוציאן לפועל גרמו לנזק גדול: ראשית, כלפי פנים, "הן הטילו על חיל הים כולו תווית של כישלון".¹⁶ הוא פירט: "באי הביצוע שלהם הם הקטינו את האמינות בעיני המטכ"ל",¹⁷ ולכן לא הוטלו משימות חדשות על החיל, אחרי ליל 5–6 ביוני. שנית, כלפי חוץ, בראייה אסטרטגית עתידית "צריך שהאויב יצא מהמלחמה עם תודעה של מנוצח, בעוד אנו רושמים לעצמנו פרק במורשה של יוזמה ושל תוקפנות".¹⁸

ליצחק רהב, סגן מפקד חיל הים, הייתה ביקורת דומה¹⁹ על בן-נן: "השיקול של דחיה ללילה הבא, אני חושב, שהוא היה מוטעה בהחלט". על דרור מתח ביקורת זו: הוא אפשר למנור "לעשות מערכת שגיאות אחת אחרי השניה". רהב הסביר את הסיבה לאי-דבקותם שניהם במשימה: "ההתרכזות שלהם, היתה בעיקר על הגנה עצמית, על לחימה עם בזוקות ועם דברים כאלה, שזה נבע מחוסר אמון ביכולת הביצוע הבסיסית". לדבריו, לפני פרוץ המלחמה הוא דרש מהם להתרכז במילוי המשימה ולא "בהתגוננות עצמית והשמדת הכלי". לסיכום, מפקד חיל הים וסגנו קבעו פה אחד שבן-נן ודרור

13 שם, עמ' 26.

14 אראל, **לפניך הים**, עמ' 272. עוד באותו עמוד כתב אראל כי את הטענות כלפי בן-נן ודרור הוא לא השמיע במשך 30 השנים שחלפו מהמלחמה אף כי דבריו בספר זהים לאלה שהשמיע בתחקיר אראל ב-1968.

15 אראל אישר את כל התוכניות אף כי בזיכרונותיו הוא האשים את סגנו, אל"ם יצחק רהב, בשגיאות בתכנון. ראו אראל, **לפניך הים**, עמ' 260–261, ראו עוד להלן.

16 שם, עמ' 272.

17 **תחקיר אראל**, עמ' 23.

18 אראל, **לפניך הים**, עמ' 273.

19 לקחים מתוך **עדותו של איזי רהב**, 16 באוגוסט 1969, עמ' 4, מאגר מחלקת היסטוריה.

כשלו ולא דבקו במשימה, ובכך פגעו בחיל וגם בתוצאות המלחמה. אחדות ביקורתם של אראל ורהב איננה מובנת מאליה. הרקע של שניהם היה שונה (אראל מבית"ר, מצי הסוחר ומ'השייטת הגדולה' ואילו רהב מהפל"ים ומהקומנדו הימי), והרעות לא שררה ביניהם (אראל האשים את רהב בתכנון לקוי של התקיפות, ורהב האשימו בפיקוד כושל על המבצעים במלחמה). אפשר רק לשער שלשניהם היה עניין משותף לצמצם את אחריות מפקדת החיל לכישלונות בזירה הסורית ולגלגלה לעבר בן-נן ודרור. אחריות רהב לתכנונים, ואחריות אראל לאישורם ולניסיונות החוזרים לקבל את אישור המטכ"ל לתקוף, אף כי לדעתו, בדיעבד, התכנונים היו לקויים.

ספינת חיל הים עוברת במיצרי טיראן, סמוך לשארם אל-שייח', 8 ביוני 1967 (צילום: יעקב אגור; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

איפכא מסתברא

מקרי המבחן שבמחקר זה מתמקדים בשאלות אלו:

- איך לאזן את ערכיות המשימות לעומת הסיכונים הכרוכים במילוין ("להילחם עד הכדור האחרון" או "זה לא סטלינגרד")?
- מיהם הגורמים בשרשרת הפיקוד המוסמכים להחליט על אי-מילוי משימה ומהי תרבות הפיקוד והשליטה הראויה?

שאלות אלה הן בלב העשייה הצבאית מאז ומעולם, והן תיבחנה במאמר זה על פי מאפייני מלחמת ששת הימים.

בפרק זה נתמקד בתקיפות בטרטוס ובמינת אל-ביידה, אך הנאמר בהם רלוונטי גם לשלוש התקיפות האחרות שהיו במלחמת ששת הימים (ראו בפרקים הבאים).

הפער בתפיסות

הטענה המרכזית של אראל היא שלוחמי 'שיקמונה' ו'גלים' היו חייבים לחרף נפשם ולהתעלם מהסיכונים שכן הפגיעה בכלי שיט סוריים הייתה משימה חשובה ביותר. תפיסת הביטחון המטכ"לית בשנות החמישים והשישים הייתה שונה, והחיל לא השלים עימה. התפיסה המטכ"לית גרסה כי ההכרעה במלחמות ישראל תתרחש ביבשה באמצעות חיל האוויר, השריון והצנחנים, וכי ייעודו של חיל הים מוגבל להגנה על חופי המדינה. הטבעת כלי שיט של האויב לא נתפסה כמשימה חשובה, ולפיכך גם הסכומים שהוקצבו לחיל הים היו צנועים.²⁰

במלחמת סיני לא הוטלו על החיל משימות התקפיות, ושמואל טנקוס, מפקד חיל הים במלחמה זו, קיבל את דין הרמטכ"ל משה דיין. גם ערב מלחמת ששת הימים הסתמן כי המטכ"ל מסתפק בהטלת משימות הגנתיות. אך אראל לא קיבל את דין שר הביטחון דיין, הרמטכ"ל רבין וסגנו בר-לב, ויזם מלחמה פרטית:

עלתה בעיית המלחמה הפרטית של חיל הים. איני גורס גישת השייכות לצה"ל. לנו יש אויב – המצרי ויש לנצל ההזדמנויות ללכת ולדפקו... עלינו לחוש המלחמה כפרטית שכן [ה]זרוע קיימת כדי לנצח ועליה ליצור תודעה ומסורת הנצחון בקרב כדי לחנך [את] הדורות הבאים, [את] צמרת [צה"ל ואת] והאויב לאמון בכך זה.²¹

הרמטכ"ל בר-לב שלל את תפיסת אראל, ובפגישה עם בכירי החיל אחרי המלחמה הוא כינה אותה "טעות בראית יעודי חיל הים". הוא הוסיף: "זו לא תופעה חדשה. חיל הים מעולם לא קיבל את מרות המטכ"ל בנושא... [ולמטכ"ל יש] הרגשה שחיל הים חי על הירח".²²

²⁰ ראו, אלרון וברונפלד, "המטכ"ל מול חיל הים", עמ' 167–208.

²¹ כנס קצינים בכירים בבסיס שייטת 13, 8 באוקטובר 1967, עמ' 25 (להלן: **כנס בכירים**).

²² **דין הרמטכ"ל עם קצינים בכירים של חיל הים בפנימייה לאלקטרוניקה**, 6 בפברואר 1968, עמ' 15 ו-1, בהתאמה, מאגר מחלקת היסטוריה.

דברים דומים השמיע גם שר הביטחון משה דיין לפני אראל ולפני בכירי החיל: "לא מקבל את [ה]תוכניות האופרטיביות היסודיות, אפילו [לא] מכה משנית, דרך הים התיכון, אפילו לא [הנחתת] גדוד. לא מקבל את הגדרת המפקד [אראל] שצריך להכות בצי המצרי בכל הזדמנות... [אני] לא מאמין בהסגר ימי על ישראל בים התיכון".²³ אפשר לראות את דברי בר־לב ודיין, שביטאו את תפיסת המטכ"ל לדורותיו, כהשפלת אראל וכרמוז לפרישתו הקרובה.

תפיסה זו לא הייתה מקובלת על מפקדי חיל הים, ובמלחמת ששת הימים התרחב הפער בשל גורמים ייחודיים: **ראשית**, המלחמה תפסה את חיל הים דל בספינות. הסטי"לים טרם נכנסו לשירות, שלוש המשחתות היו מיושנות וכך גם שתי הצוללות וששת הסט"רים. יתר על כן לחיל עדיין לא היו הצלחות מבצעיות, בשונה מכוחות היבשה והאוויר, שהתחככו עם האויבים ונחלו הצלחות שהלכו וגברו מתום מלחמת העצמאות. משכך אין פלא שבערב 4 ביוני דחתה שרשרת הפיקוד את תביעת אראל לתקוף את נמלי האויב;²⁴ **שנית**, בבוקר 5 ביוני הושמד חיל האוויר המצרי, וההבקעה בצפון סיני הראתה סימנים של הצלחה. המשמעות של הצלחות אלה הובנו מייד במטכ"ל והביאו להערכה מחדש של התועלת במשימות שתוכננו לפני פרוץ המלחמה. אחת ההשלכות הייתה ביטול התוכנית להנחתת כוח 'אשכולות' באל-עריש; **שלישית**, השמדת חיל האוויר המצרי גם הקטינה את האיומים מהים. סביר היה להניח כי העליונות של חיל האוויר תרתיע את הצי המצרי מלשלוח כלי שטח לעבר החוף הישראלי. במילים אחרות, חיל האוויר גם נטרל למעשה את הצי המצרי, ומשכך פחתה עוד יותר חשיבות השמדת כלי השיט שבנמלים.

אפשר לציין כי בדיונים ערב המלחמה כלל לא עלתה האפשרות שמצרים תטיל מצור ימי, ואף בתפיסה המסורתית של חיל הים תואר סגר על נמלי ישראל בים התיכון כאיום קיומי. המטכ"ל לדורותיו דחה את עמדת החיל

²³ ראו פגישת קצינים בכירים עם שר הביטחון ועם הרמטכ"ל, נערכה ב־19 במארס 1968, עמ' 2. נזכר כי ביוני 1953 התקיים דיון מטכ"לי מפורט שקבע את מקומו הנמוך של חיל הים בתפיסת הביטחון. באותה עת כיהן האלוף משה דיין כראש אג"ם. ראו אלרון וברונפלד, "עשור עגום", עמ' 180.

²⁴ בקד"ם מפקד החיל ביום 5 ביוני, שעה 02:00, דיווח אראל במפורט על פגישותיו עם שרשרת הפיקוד כדי לקבל אישור לתקוף את נמלי האויב. תחילה נפגש עם הרמטכ"ל, עם סגנו ועם ראש אג"ם, אחר כך עם ראש הממשלה, אחר כך שוב עם סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם ולבסוף עם שר הביטחון. ראו מה"ד/היסטוריה, **תכנון פעולות חיל הים במלחמת ששת הימים**, 4 בפברואר 1970, עמ' 54–57.

וסבר שמצור אינו רלוונטי במלחמה קצרה. גורמים אלה עיצבו את משוואת ניהול הסיכונים הימיים ביוני 1967 על ידי שרשרת הפיקוד: התועלת שבתקיפת הנמלים נתפסה כנמוכה מלכתחילה, ואחרי הפתיחה המוצלחת של המלחמה היא הצטמצמה עוד יותר. לעומת זאת בצד הסיכונים לא חל צמצום. הם היו גבוהים מלכתחילה, כצפוי בפשיטת כוח גדול מעבר לקווי האויב, שאיננה נהנית מיתרון ההפתעה.

אראל תיאר את התנגדות דיין, ערב המלחמה, לתקיפת נמלי האויב: "הוא לא טרח לנמק את סרובו: זה לא נחוץ לי אמר בפשטות. תאבטח את הנחיתה [שתוכננה באל-עריש], הגנו על חופי המדינה ותקימו בסיס ימי בשארם א-שייח' לאחר שתכבש".²⁵ את דבריו הבוטים לאראל הוא הרחיב בפגישה עם בכירי החיל אחרי המלחמה: "לא אפשר הטלת משימות לצורך מורל, אם [זה] קשור באבדות... המורל נמוך – בצדק. כדי לתקנו צריך להיות ריאליסטי, להתאים עצמנו למציאות ולהצליח בפעולות".²⁶ דברים דומים השמיע הרמטכ"ל בר-לב במפגש שהתקיים עם בכירי החיל כחודש מוקדם יותר: "לא נטיל עליכם משימות Just for the fun of it, צה"ל לא יסכן מטוס על מנת לדפוק [משחתת] סקורי".²⁷ הוא הוסיף: "לא נעשה פעולה קרבית למען המורל... יש להבין שאחרי הלילה הראשון והכשלונות הוחלט שזה מספיק. והעיקר [שזה] לא היה דרוש עוד למטרות המלחמה".²⁸

אמירתו של בר-לב בדבר סירובו לסכן את מטוסי חיל האוויר למען פגיעה ב'סקורי' נשמעת בתגובה על תלונת אראל על היעדר סיוע מצד חיל האוויר,

²⁵ אראל, **לפניך הים**, עמ' 260. עמדה זו תואמת את תפיסת דיין לגבי ייעודי חיל הים בשנים שכיהן בתפקידי ראש אג"ם ורמטכ"ל.

²⁶ פגישת קצינים בכירים עם שר הביטחון ועם הרמטכ"ל, 19 במארס 1968, עמ' 5–6. ב־1968, כמו בשנות החמישים, ייחס דיין חשיבות רבה לנוכחות חיל הים בזירת ים סוף. ראו דבריו בעמ' 3. שיחה קשה בסגנון דומה קיים הרמטכ"ל דיין עם בכירי החיל אחרי מלחמת סיני. ראו משה דיין, **אבני דרך – אוטוביוגרפיה**, ירושלים: עידנים ודביר, 1976, עמ' 345.

²⁷ **דין הרמטכ"ל עם הקצינים הבכירים**, 6 בפברואר 1968, עמ' 16, מאגר מחלקת היסטוריה.

²⁸ שם, עמ' 19.

במפרץ אילת. סירוב דיין ובר־לב לאשר פעולות למען העלאת המורל נשמע בתגובה על דברי אראל בנוגע לחשיבות המורלית של התקיפות.²⁹

מדברים אלה עולה שהמטכ"ל, כמו מפקד חיל הים, התייחס לשיקולים בעד ונגד התקיפות בנמלי סוריה, אך היה שוני רב במסקלות שנתנו שני הצדדים לכל אחד מהם:

בבחינת התועלת – המטכ"ל נתן משקל מכריע לתרומתן המזערית של התקיפות לניצחון, בוודאי לאחר שהתבררו הצלחות חיל האוויר והשריון מייד עם פתיחת המלחמה. לעומת זאת אראל נתן משקל מכריע לתרומתן להרתעת האויבים, למורל החיל ולמעמדו בתפיסת הביטחון.

בבחינת הסיכונים – המטכ"ל נחרד מאבדות, בעיקר אחרי שהניצחון כבר הונח בכיס. אראל העיד על שתי שיחות טלפון עם הרמטכ"ל: בראשונה, הרמטכ"ל אמר: "המצב טוב, חיל האוויר השיג הישגים גדולים ואל תסתכן [בתקיפת נמל אלכסנדריה]".³⁰ בשנייה, הוא אמר: "אל תכניס אותם לפנים, שלא תטבע לי משחתת שם על יד פורט-סעיד. אנו לא רוצים לראות 200 איש צפים במים".³¹

התייחסות המטכ"ל לסיכונים הייתה רגישה יותר מזו של מפקד חיל הים. אראל כתב בזיכרונותיו: "לדידם [של דיין ורבין] המלחמה כבר הוכרעה וגם לא נראה באופק איום ממשי מצד הזירה הימית. הם לא אבו ליטול כל סיכון, ולו הקלוש ביותר, בשל אבדות במימי האויב".³² כך תיאר אראל את ניהול הסיכונים במטכ"ל: "היה [במטכ"ל] פחד איום... אני הרגשתי את זה במשך כל תקופת התכנון וההכנות".³³

²⁹ עדות נוספת למרכזיות המורל בשיקולי אראל אפשר למצוא גם בזיכרונות סא"ל (במיל") יצחק שושן, שפיקד על "אילת", עת שטובעה באוקטובר 1967. לדבריו, הפקודה לביצוע המארב לצי המצרי, שמכונה קרב רומני, בליל 11–12 ביולי 1967, קבעה: "מטרתנו להשמיד כל כלי שיט מצרי שנפגוש.... הוא [אראל] הדגיש כי מטרתנו היא להרים את המוראל בחיל ועלינו לבצע את המשימה בשלמות". יצחק שושן, הקרב האחרון של המשחתת אילת, תל אביב: ספרית מעריב, 1993, עמ' 207. לדעת שושן, הפקודה שניתנה לו ולמפקד המשחתת האחות 'יפו' לא הייתה על דעת המטכ"ל. שם, עמ' 206–207. כך חשב גם סרן אלי רהב, סגן מפקד פלגה 914, שהשתתף בקרב, ראו שמשון עדן, אנשי הברזל על ספינות העץ: ההקמה, ההפעלה והתפתחות כוחות הלחימה של כלים קלים בחיל הים הישראלי, רעות: אפי מלצר, 2000, עמ' 244–245 (להלן: עדן, אנשי הברזל).

³⁰ תחקיר אראל, עמ' 16.

³¹ שם, עמ' 17.

³² אראל, לפניך הים, עמ' 273.

³³ תחקיר אראל, עמ' 17.

תפיסתו של אראל לגבי הסיכונים הייתה שונה:

- "לקח אחר בענין זה, שבשבילי הוא חשוב מאד, אינני בטוח שהרמטכ"ל יקבל אותו – צריכים להלחם [הדגש במקור, ש"ב] ולא חשוב מה המשימות".³⁴

- "כשהיו מציירים את התמונות הנוראות של 200 חבר'ה צפים על המים על יד פורט-סעיד [צוות 'יפו'] אני אמרתי במפורש לשר הביטחון כי צריך להיות מוכן גם לזה".³⁵

- "המטרה בזירה הימית צריכה להיות, כמו בזרוע האוויר והשיריון, להביס את האויב ולהשמיד מירב כוחותיו והטבעתו".³⁶

- "נושא אחד לא עורר בי כל התלבטות: את 'תנין' הישנה והיחידה שלנו יש לשלוח למארב במבואות אלכסנדריה... אמנם, להלכה לפחות היה מקום לחשש באשר לסיכויי הישרדותה מול מערך הנצ"ל (נגד צוללות) הגדול המסייר יום ולילה במבואות אלכסנדריה, אבל במלחמה כמו במלחמה".³⁷

- "לא ראינו את זה [התצ"אות על עגינת ספינות המלחמה המצריות בפורט סעיד ואלכסנדריה] כתנאי לביצוע... אנו מכירים את הנמלים. אנו יודעים היכן נמצאים בד"כ הכוחות. אם אין תצ"א יכנסו [הצוללים] וימצאו, אם לא ימצאו לא ימצאו".³⁸

- הנחישות לנסות לחלץ בכל מחיר את ששת הצוללים שלא הצליחו לחבור ל'תנין', תוך סיכון מאות ימאי 'יפו', 'אילת' ו'תנין' (ראו להלן).

לסיכום, המחלוקת על ייעודי חיל הים החלה בשנות החמישים, וביטוייה המעשיים היו הוויכוחים על התקציבים ועל סדר הכוחות שהרמטכ"ל אישר לחיל. במלחמת ששת הימים התבטאה המחלוקת במשימות שהרמטכ"ל אישר לחיל.

³⁴ שם, עמ' 45.

³⁵ תחקיר אראל, עמ' 46.

³⁶ מה"ד/היסטוריה, תכנון פעולות חיל-הים במלחמת ששת הימים, 4 בפברואר 1970, עמ' 55. אלה דברי אראל בפגישתו עם ראש הממשלה בליל 4 ביוני.

³⁷ אראל, לפניך הים, עמ' 261–262.

³⁸ תחקיר אראל, עמ' 62.

סגורם של בן-נן ודרור: מרשי כופרים באשמות

האשמת בן-נן ודרור לא נעשתה במשפט צבאי ואפילו לא בתחקירים מסודרים, ולפיכך גם לא ניתנה להם אפשרות להסביר את שיקוליהם ולהגן על שמם הטוב. הם גם לא שותפו במפגשי המפקדים אחרי המלחמה. האשמתם נעשתה במעמד צד אחד בלבד, ושני הנאשמים לא טרחו להגיב עליה.

אילו הביקורת על בן-נן ודרור הייתה מתממשת בהעמדתם למשפט צבאי, סגורם היה יכול לנסח כתב הגנה המסתמך על הטיעונים האלה: החלטתם, בנפרד, שלא למלא את משימותיהם בליל 5–6 ביוני ולנסות שוב בליל המחרת, התבססה על המשוואה הזו: מצד אחד, הם העריכו כי התועלות של התקיפות הן נמוכות. טיבוע כלי האויב בטרטוס ובמינת אל-בידה לא היה עשוי לתרום לניצחון, ואילו התרומה למורל בחיל ולהרתעה הייתה מתרחשת גם אם הטיבוע היה נערך בליל המחרת. מצד אחר, רצונם היה לשמור על חיי הלוחמים שבפיקודם, לנוכח היעדר ההפתעה ולנוכח עליבות הסד"גים כספינות מלחמה. זו הייתה הערכת מצב של שני מפקדים מנוסים, ששרדו קרבות וסיכונים ושאוּמץ ליבם ונחישותם אף פעם לא הוטלו בספק. עברם העשיר והמסורת הצה"לית של "פיקוד מוכון משימה" אפשרו להם לעשות את מה שלדעתם היה נכון ולהתעלם מהחשש "מה יגידו". לסיכום, אף ששיקולי בן-נן ודרור תאמו את אלה של שרשרת הפיקוד, 'העניק' אראל להם טר"ש. הם היו מקבלים צל"ש מ"כל אם עבריה" שבנה לחם בפיקודם.

אי-תקיפת כלי שיט בבניאס ובפורט סעיד

לנוכח אי-תקיפת נמלי מינת אל-בידה וטרטוס הואשמו מפקדי התקיפות בסטייה מערך הדבקות המשימה; שני מפקדים אחרים – אל"ם בנימין תלם, שפיקד על כוח המשימה שתקף את נמל פורט סעיד ורס"ן זאב אריאל, שפיקד על אחי"י 'נוגה' כדי לתקוף את נמל בניאס – הואשמו בסטייה מערך החתירה למגע. מדובר בשני אירועים נוספים שבהם נשקלה התועלת המבצעית מול סיכון הלוחמים, והם זכו לכיסוי רחב בשיח החילי על כישלון התקיפות בליל 5–6 ביוני.

נמל בניאס: 'נוגה' והסד"רים הסוריים

בצהרי 5 בינואר יצאה אחי"י 'נוגה' לעבר החוף הסורי כדי לתקוף את נמל בניאס באמצעות כוח משיטת 13. רס"ן זאב אריאל פיקד על הכוח, ובראש

הצוללים עמד רס"ן אמנון בן-ציון. משימת הכוח עברה שינויים באותו יום – מלכתחילה יועדה 'נוגה' להיות אוניית פיקוד של כוח הנחיתה באל-עריש, ומשזו בוטלה, היא הופנתה לבניאס. בפקודות מוקדמות (רוגל ב', מ-24 במאי) היא יועדה לתקוף את לטקיה, ומשכך היא יצאה לבניאס ללא פקודת מבצע וללא תיק מודיעין.³⁹ ב-18:45 התקבל אישור סופי לפעולה, ו'נוגה' יצאה לעבר לנקודת ההורדה. סירות הצוללים לא הצליחו להגיע בזמן לנמל בגלל שגיאות בניווט ובזיהוי, וב-2:50 החליט בן-ציון שאין עוד טעם לחפש והחל לנוע עם הסירות מערבה. בשעה 5:50 אספה 'נוגה' את הסירות. בין לבין, במשך כשעה, נותק הקשר בין הצוללים ל'נוגה', ואריאל החל לארגן כוח חילוץ – מסוק, מטוסי קרב וסט"רים – כדי לאסוף את הצוללים.

במבחן התוצאה לא הייתה תקיפת בניאס שונה מזו של שני הנמלים האחרים בסוריה, אבל אריאל לא הואשם באי-דבקות במטרה אלא באי-חתיירה למגע. קביעה זו נבעה מהחלטתו שלא לפתוח באש לעבר שלושה סט"רים סוריים שחלפו לידו בעת שהמתין לחזרת הצוללים מהנמל. אראל ביקר את החלטת אריאל במילים קשות:

הדחתי אותו על כך שעברו לידו שלושה סט"רים סוריים בטווח של מאה מטרים, והוא לא ירה עליהם. מפקד הנוגה טוען שהיו לו סירות-גומי וחבר'ה במים, ולכן אסור היה לו לפתוח באש אני חושב שזה לא היה כך, ושהוא פשוט התאבן [מפחד], וכך היה גם איתם [הסורים]. היה לו סיכוי לדפוק סט"ר אחד לפחות.⁴⁰

אריאל טען להגנתו שתקיפת הסט"רים הייתה מסכנת את איסוף הצוללים, אך אראל הדיחו מהפיקוד על 'נוגה'.⁴¹

39 משאבי ים, עמ' 84–91 וגם מייק אלדר, **שיטת 13: סיפורו של הקומנדו הימי**, תל אביב: ספרית מעריב, 1993, עמ' 283–285 (להלן, אלדר, **שיטת 13**).

40 מצוטט שם, עמ' 324. כנראה, אראל הניח ששני הסט"רים הנותרים היו נמלטים לנמל ולא מסכנים את כוחותינו.

41 לדברי אריאל: "העסק הלך כל-כך מהר, שלא היה אפילו זמן לחשוב על קרב. חשבתי לרגע לרדוף אחריהן, אבל לא היה לי קשר עם הסירות שלנו, ולא רציתי שהכוח הסורי יחשוב שיש לי סיבה חשובה לשהות דווקא באזור זה. הסורים התרחקו ונעלמו במהירות גדולה. הייתי כוח איסוף של לוחמים וחונכתי שצריך לדבוק במשימה. לא היה שום היגיון לרדוף אחרי הסורים". מצוטט שם, עמ' 285. סגן (דאז) זאב אריאל זכה בצל"ש הרמטכ"ל (שהומר לעיטור העוז) על פועלו במבצע 'יובל' [3] ב-1958 (חדירה של צוללי שיטת 13 לנמל ביירות). על פי סיפור המעשה, "אריאל ביצע משימה מסוכנת וקשה והתמיד בביצוע על אף סכנות, תקלות וקשיים".

סוף דבר, הדחה זו נתפסה בחיל כצעד חריג. בזמן אמת רהב התנגד לכך, ואחרי שנה מחליפו של אראל, האלוף אברהם בוצר, מינה את אריאל למפקד אוניית התובלה 'בת גלים' שפעלה בזירת ים סוף. זאב אלמוג, שהיה מפקד החיל בשנים 1976–1982, ביקר בזיכרונותיו את הדחת אריאל: "אראל נמנע מלבצע תחקיר מקיף ומעמיק של הפעולות והוא גם דחה את תביעתו של זאב אריאל, כפי שנמסר לי, למנות ועדת חקירה לנושא... אראל נהג בדרך של איפה ואיפה [בסלחנות כלפי אל"ם בנימין תלם, ראו להלן]"⁴².

ה'חזיר' בפעולה. כלי שיט זה, היכול להוביל לוחמים על-פני ומתחת למים, שימש במלחמה את לוחמי שיטת 13 בפשיטה על נמל פורט סעיד (צלם לא ידוע; באדיבות מוזיאון ההעפלה וחיל הים בחיפה).

נמל פורט סעיד: פלגה 914 נגד ה'אוסות'

ערב המלחמה נועד עיקר הסד"כ הימי לנחות בחוף אל-עריש ולאחר מכן לתקוף את נמל פורט סעיד. ביטול הנחיתה ב־5 ביוני בבוקר הקל את ביצוע תקיפת פורט סעיד. הכוח שנועד לתקיפה כלל את המשחתת 'יפו', שני סט"רים דיזל ואחד בנזין (פלגה 914) ואמצעי שיטת 13 – שני 'חזירים'

⁴² זאב אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 374–378. אלמוג היה בן זוגו של אריאל במבצע 'יובל', ואחיו שירת על 'נוגה' בעת התקיפה בבניאס.

וסירה להובלתם מסוג 'ציפור'.⁴³ על הכוח פיקד אל"ם בנימין תלם, והוא הונחה לתקוף ספינות בנמל באמצעות 'חזירים' וגם לפגוע בכלי שיט מחוץ לנמל. משפרצה המלחמה, קיבל תלם שני עדכונים ממפקד חיל הים: הראשון (בבוקר) בישר על השמדת 230 מטוסי אויב, והשני (בשעה 17:07) בישר על ההצלחות העצומות של צה"ל באוויר וביבשה. במברק זה גם הייתה הוראה, שניתנה בעקבות הנחיית הרמטכ"ל, "אסור לנו לסבול אבדות שינוצלו על ידי האויב לצרכי יוקרה, אל תסכן את 'יפו' במפגש עם אוסות, העדיפות לפעולה בנמל".⁴⁴

שלא כתקיפות בזירה הסורית, בפורט סעיד לא התברברו הכוחות. הצוללים חדרו ב'חזירים' לנמל, חיפשו (אך לא מצאו) ספינות, ספגו אש ממטעני עומק, הצליחו להיחלץ והגיעו לנקודת איסופם. אבל במבחן התוצאה גם תקיפה זאת נכשלה – היה חירוף נפש אך לא היו הטבעות. הסיבות לכך היו בראש ובראשונה היעדר הפתעה והיעדר מודיעין ותרמו לכך תכנון לא סדור וליקויים בציד. הכישלון בנמל איננו העניין כאן,⁴⁵ אלא הביקורת שהוטחה בתלם על אופן הפעלת 'יפו' והסט"רים מאז ההורדה של ה'ציפור' בשעה 20:45 ועד לאיסופה למחרת ב-6:30. בעיקר ביקרוהו על התנהלותו בקרב הקצרצר בין זוג סט"רים ל'אוסות'. בשעה 2:00 במכ"ם התגלה צמד 'אוסות' שנע בקורס שאיים על איסוף הצוללנים, ובעקבות זאת הסט"רים נשלחו להתמודד עם האיום. כך תואר המגע עם ה'אוסות':

כ-13 דקות לאחר שהורה לסט"רים להיכנס לקרב, הורה מפקד הכוח, אל"ם תלם, בשעה 2:38 לסט"רים לנתק מגע. מפל"ג 914 ביקש לנתק מגע תוך פתיחה באש. בקשתו אושרה ובשעה 02:40 פתח המפל"ג באש מדופן שמאל בטווח העסקה באש של 1,000 יארד. דקה לאחר מכן, נותק המגע עם האויב בכיוון צפון-מזרח.⁴⁶

43 משבריים, עמ' 93–111. ביטול הנחיתה אפשר לשחרר את 'נוגה' לתקיפה בבניאס שתוארה לעיל. להגנת החופים הוקצה שאר הסד"כ – המשחתת 'חיפה', שני סט"רים בנזין והצוללת הנכה 'רהב' (בתחילת המלחמה המשחתת 'אילת' עדיין הייתה עדיין בשיפוץ).

44 שם, עמ' 99. 'אוסות' הן ספינות טילים תוצרת ברית המועצות, החמושות בטילי ים-ים מסוג 'סטיקס'.

45 ראו תיאור התקיפה: **משבריים, עמ' 103–107.** וגם עדן, **אנשי הברזל, עמ' 225–234.**

46 משבריים, עמ' 109, שימו לב להערה 162, המרמזת על 'ראשומן'.

תלם נימק את החלטתו לנתק מגע בחשש שהמשך הרדיפה אחרי ה'אוסות' יחשוף את הסט"רים לאש תותחי חוף מצריים ויסקן את איסוף ה'חזירים' על ידי ה'ציפור'.⁴⁷

את החלטת תלם ביקרו מפקדים רבים,⁴⁸ אך נימוקיו זכו לאוזן קשבת אצל אראל:

לגבי הקרב עם ה"אוסות" יש לי הרגשה מעורבת משום שהן [הסט"רים] יכלו להתמיד ולגרום ליותר נזקים. אבל צריך לזכור דבר אחד – זו היתה המלחמה הראשונה של החברה... לבני (אל"ם תלם) ב"פר" היתה תמונה מאד מעורפלת... הוא גם הסביר שלפי התמונה של הסט"רים נכנסו לאש של תותחי החוף ה-40 מ"מ שהיו על שובר הגלים.⁴⁹

הוא הוסיף: "הלקח שלנו מכל התחקירים הוא – שמפקד הסט"רים בעצמו היה צריך לדבוק במשימה".⁵⁰ אראל קבע שמי שהיה ראוי לנזיפה היה מפקד הסט"רים. אף כי הוא מילא פקודה מפורשת קביעתו כאן שונה מזו שביחס לבן-נן ודרור, ששללה את סמכות מפקדי סירות שלא למלא פקודה.

כישלון תקיפת נמל אלכסנדריה

בסעיפים הקודמים תוארו ארבע תקיפות שנכשלו. באף אחת מהן לא נפגע כלי שיט במעגן של האויב, בשתיים מהן זכו מפקדי הכוח בביקורת על אי-דבקות במשימה, ובשתיים בוקרו המפקדים על אי-חתיירה למגע. בליל 4–6 ביוני נערכה התקיפה החמישית בנמל אלכסנדריה, ובה השתתפו כוח של הצוללת 'תנין', בפיקוד רס"ן אברהם דרור (המכונה איוון), ופלגת צוללים, בפיקוד סרן איתן ליפשיץ. גם תקיפה זו הסתיימה בלא הטבעת ספינות מצריות, אך שלא כאחרות, ששת הצוללים שתקפו נפלו בשבי. אחרי המלחמה

⁴⁷ שימו לב שבזיכרונות תלם אין כל התייחסות לניתוק המגע עם ה'אוסות'. הוא כן הדף שם את הביקורת נגדו על אי-איסוף ה'חזירים' על ידי 'יפו', ראו שורק, **תלם בים**, עמ' 161–162.

⁴⁸ ראו **כנס הבכירים באוקטובר 1967**: הביקורות של סא"ל הדר קמחי (עמ' 12), אל"ם אברהם בוצר (עמ' 23), רס"ן אלי תמיר (עמ' 20), רס"ן זאב אלמוג (עמ' 18). ראו גם לקחים מתוך עדותו של איזי רהב מ-16 באוגוסט 1969 (עמ' 1), לקחים שכתב מש"ט 13, סא"ל דב שפיר, ב-19 בדצמבר 1967 (עמ' 11), לקחים מתוך מבצע 'בני אור' – דוח וסיכום אח"י יפו – שכתב סא"ל י. קט, מפקד אח"י יפו (עמ' 13).

⁴⁹ **תחקיר אראל**, עמ' 20.

⁵⁰ שם.

הוענק לאיוון עיטור העוז: "בהיותו מפקד צוללת של חיל הים, במשימה ליד נמל אויב הותקפה הצוללת בפצצות עומק, ועל אף שנפגעה חזר וחדר עימה ביום ה-7 ביוני 1967 אל מעבר לעומק ההגנה של האויב".

איוון מחרף את נפשות הלוחמים ב'תנין'

ב-1 ביוני יצאה 'תנין' לאזור המתנה בים, וב-5 ביוני בשעה 12:00 התקבל אישור המטכ"ל לתקוף כלי שיט בנמל אלכסנדריה,⁵¹ בסיסו העיקרי של הצי המצרי. ההגנה על הבסיס נערכה בעזרת מערכת התרעה מכ"מית, סיורי ים, תותחי חוף, מוקשים ומערכת הגנה פנימית (רשתות נגד צוללות, עמדות נ"מ וזרקורים, שמירת הרציפים וכלי השיט, סיורי סירות עם צוללים הגנתיים, ותאורה חזקה). לפני התקיפה נערכו בנמל שלוש משחתות וסלופ, צוללת אחת, 11 סטי"לים, 9 סט"ר, 7-8 סמ"רים נצ"ל ושלוש מקשות. במועד התקיפה סיירו בקרבת הנמל סמ"ר-נצ"ל, משחתת וצוללת, ושאר הספינות עגנו בנמל. עם זאת המודיעין למבצע לא כלל מרשם של מיקום הספינות, תקלה רצינית בהתחשב בממדיו העצומים של הנמל.

בהיותה בצלילה בדרך לנמל גילתה 'תנין' משחתת מצרית, ואיוון ניסה להיערך להתקפת טורפדו עליה, אך המשחתת שינתה כיוון והתרחקה. ב-19:00, במרחק 2 ק"מ מהחוף, הוצאו מהצוללת שלושה זוגות של צוללים. הם נפרדו, חדרו לנמל, חטפו פצצות עומק, לא הצליחו למצוא מטרות, יצאו מהנמל, נפגשו וחיכו ל'תנין' שתאסוף אותם. 'החרציות' של שלושת הזוגות והנצנץ של הצוללת לא פעלו, ולכן הלוחמים לא הצליחו ליצור קשר עם הצוללת.⁵² משכך הם שחו לחוף, התחבאו, התגלו ונפלו בשבי בצהרי 6 ביוני. גם הצוללים שפעלו באלכסנדריה לא הביאו הישגים והסיבות לכך רבות, היעדר מודיעין, תוכניות שאולתרו בחופזה, ציוד פגום ועוד. כאן נעסוק רק באופן שבו חירף איוון את נפשו ואת נפשות אנשיו (צוות הצוללת וצוללי שייטת 13).

הפקודה לאיוון הייתה מפורטת, בין השאר, בשל הקושי הצפוי לתקשר עם 'תנין' בעת שהותה מתחת לפני המים.⁵³ 'תנין' נדרשה לתקוף בטורפדו כל מטרה צבאית מזדמנת. יתר על כן הפקודה התירה לה לתקוף בטורפדו, בדרך

51 משברי ים, עמ' 131-111; אלדר, שייטת 13, עמ' 298-308.

52 'חרצית' הייתה מכשיר תת-אדום (אינפרה אדום) שאמור היה לקלוט את הנצנוצים של צוות האיסוף.

53 ראו משברי ים, עמ' 115-118.

לתקיפת הצוללים. מנוסח הפקודה ניתן להבין כי העדיפות הראשונה ניתנה לתקיפה בטורפדו: בדיון שקיימו מפקד חיל הים והרמ"חים עם איוון ועם ליפשיץ לפני היציאה לים "לא הוזכרה פעולת הצוללים", שנחשבה לשיטה הגרועה ביותר למילוי המשימה.⁵⁴ ב-5 ביוני בשעה 12:00 קיבל איוון אישור לתקוף: "רשאי לתקוף כלי שיט אויב בנמל ומחוצה לו. לאור מקום האויב ממליץ לתקוף בטורפדו, בהצלחה. 180 מטוסי אויב הושמדו".⁵⁵

משימתו של איוון הייתה מסוכנת. בעוכריו היו מגבלות רבות: הוא לא נהנה מהפתעה, קרבת הנמל שרצה בספינות מלחמה מצריות, היה חשש שמוקשים פוזרו במבואות הנמל, 'תנין' הייתה איטית ומיושנת, היעדר רזרבת חשמל שתספיק לנסיגה אחרי ביצוע המשימה וטורפדו לא אמין.⁵⁶ למרות כל אלה הוא חתר למגע ודבק במשימה:

חתירה למגע 1: כאמור, בדרכה לאלכסנדריה, בשעה 16:00 התגלתה בפריסקופ משחתת מצרית. 'תנין' נערכה לתקוף אותה, אך המשחתת שינתה כיוון והתרחקה. הצוללת המשיכה לעבר הנמל, וב-19:00 הוציאה את הצוללים.

חתירה למגע 2: אחרי שלא נוצר קשר עם הצוללים שיצאו מהנמל, בשעה 3:10 החלה 'תנין' להתרחק מהחוף מתוך כוונה לטעון את המצברים ולחזור בליל 7-8 ביוני (ע' + 2) לאסוף את הצוללים (כאמור בפקודה מלפני היציאה). בשעה 4:40 גילתה 'תנין' ספינה מצרית מסוג 'סלופ' ותקפה אותה בירי ארבע טורפדו. כל הארבע לא פגעו, וה'סלופ' תקפה נגד והטילה שמונה פצצות עומק.⁵⁷ הפצצות פגעו בסונאר הראשי של 'תנין', אך למזלה לא דבקו המצרים בחיפושים אחריה.

דבקות במשימה: במברק למפקדה שיצא ב-2:00 ב-7 ביוני, אחרי מגע עם 'סלופ', דיווח איוון על מצבו העגום: הסונאר נפגע, האמצעים לאיסוף הצוללים אינם פועלים, ומצברי הצוללת קצרים בחשמל. לכן הוא ביקש מהמפקדה שניסיון האיסוף הנוסף, בליל 7-8 ביוני, ייעשה על ידי משחתת

54 שם, עמ' 118-119.

55 שם, עמ' 121.

56 'תנין' הייתה מבציר מלחמת העולם השנייה, והיא נועדה לתקוף אוניות סוחר איטיות ולא ספינות מלחמה. אחרי התגלותה לא היה לה סיכוי רב לשרוד בסביבת הנמל שהייתה המוגנת היטב.

57 במהלך המלחמה ירו 'תנין' וסט"רים תשע טורפדו, והיחיד שגרם נזק היה זה שפגע בספינת הביון האמריקאית 'ליברטי'. רהב טען שבלחץ הקרב פקודות הירי ב'תנין' היו שגויות: "נתנו עומק יותר עמוק", כמקובל בשגרת האימונים. לקחים מתוך עדותו של איזי רהב מ-16 באוגוסט 1969, עמ' 3. אראל סבר שהבעיה נוצרה בגלל האיכות הירודה של הטורפדו, ראו, אראל, **לפניך הים**, עמ' 269.

או סט"ר. תשובת המפקדה הגיעה ב־3:35: "הכנס לחילוץ הערב, בדוק אפשרות שיגור סמן שלך להתחברות עם האנשים. שוקלים חילוץ על ידי משחתת וציפור". איוון קיבל את הדין והבריק שבכוונתו לצאת לעבר נקודת האיסוף וביקש שחיל האוויר יסייע לו ויטריד את מבואות הנמל. הוא דבק במשימה אף שבאותו שלב פעלה הצוללת במגבלות קשות ולא היה מידע על מקום הימצאות הצוללים. מה גם שהשטח היה ער ומוכן והיה חשש שהמצרים הכינו מארב לכוח החילוץ. למזלו של איוון, בשעה 16:15 הוא קיבל הוראה לחזור לחיפה, לאחר שמבצע החילוץ בוטל (ראו להלן).

חשבון הנפשות במפקדת חיל הים

הדיווח של 'תנין' התקבל ב־2:20, והוא "בא על מפקדת החיל כרעם ביום בהיר".⁵⁸ כאמור, מפקד חיל הים הורה לאיוון לחזור לאלכסנדריה ולנסות לחלץ את ששת הצוללים. הוא ידע "שסיכויי של איוון לחזור דרך מסך ההגנה נגד צוללות במבואות אלכסנדריה לא היו אף פעם טובים ביותר, ובנסיבות הנוכחיות לאחר שנתגלה וניזוק, הם היו גרועים במיוחד". למרות זאת הוא נתן את ההוראה שכן לדבריו: "לא היה מקום לשום החלטה אחרת באותו מעמד". (בקד"ם מח"י שנערך ב־03:00 דנו בדרכים לחילוץ הצוללים, ורוב הנוכחים היו בדעה שצריך לשלוח משחתות לסייע ל'תנין' בחילוץ).⁵⁹

מפקד חיל הים החליט לשגר את 'יפו' ואת 'אילת' לסייע ל'תנין' בחילוץ, תוך שהוא מיידע את סגן הרמטכ"ל על המצב. כוונות אראל נתקלו בשני מכשולים: מרדכי הוד, מפקד חיל האוויר, סירב להקצות מטוסי קרב למבצע החילוץ בנימוקים "שיש באלכסנדריה טילי SA-2 ונ"מ [ולכן] לא בא בחשבון";⁶⁰ ושמואל לזלוב [שחקים] לקצה הטווח שלהם לתוך הלוע".⁶¹ המכשול השני היה תלם, שיועד להיות מפקד הכוח. הוא התנגד למבצע שכן לדעתו אסור היה לסכן שלוש ספינות ומאות ימאים כדי לחלץ

58 אראל, **לפניך הים**, עמ' 269–270.

59 **משבריים**, עמ' 130–131.

60 **תחקיר אראל**, עמ' 19.

61 סא"ל שבתאי לוי, **סיפור המצפ"ע**, ללא תאריך, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון (להלן: א"צ) 163/192/1974, עמ' 4.

שישה לוחמים,⁶² ואיים להתפטר אם המבצע לא יבוטל.⁶³ בעוד הדיונים נערכים התברר כי הצוללים נפלו בשבי וכך נחסכה מהמטכ"ל ההחלטה הקשה אם לאשר את מבצע החילוץ המסוכן.

תלם הסביר את התנגדותו בדו"ח שהגיש לאראל אחרי סיום המלחמה: "אין מסכנים לדעתי שתי משחתות על אנשיהן להצלת חיי ששה אנשים שאין איש יודע מה עלה בגורלם. הוסף לזה שהתברר לי שבאותו בוקר [6 ביוני] נתת הוראה לצוללת תנ"ן לחזור לפינוי, הוראה שגם עליה חלקתי אז ואני חולק עליה היום באופן מוחלט". הוא כינה את פעולת החילוץ "שלדעתו, אז והיום על אחת כמה וכמה, הינה חסרת שחר לחלוטין".⁶⁴ התנגדות תלם, על גבול סירוב פקודה, מבטאת את עמדתו שסיכון מאות ימאים גובר על ערך אי-השארית שישה לוחמים מעבר לקווי האויב. אומנם מדובר בערך שבלבית האתוס הצה"לי, אך גם הוא כפוף לחשבון הנפשות. גם באירוע זה מצטייר תלם כמפקד הנותן משקל רב לסיכונים הכרוכים במילוי המשימה ובוחן את תועלתה מולם.

לקט, שיכחה ופאה

בשיח שהתקיים בחיל הים אחרי המלחמה, עלו נושאים נוספים הרלוונטיים גם הם למסגרות אחרות בצה"ל.

בהירות הפקודות

מתגובות אריאל ותלם לביקורות עולה כי שניהם הצדיקו את החלטותיהם בצורך להבטיח את איסוף הצוללים, נושא שלא הובהר די הצורך בפקודות. פקודת המבצע לתקיפת הבניאס כלל לא התייחסה למצופה 'מנוגה' בזמן ההמתנה לאיסוף הצוללים.⁶⁵ הפקודה וההנחיות לתלם היו מורכבות יותר.

⁶² מצוטט אצל אלדר, **שיטת 13**, עמ' 311. התקן של 'יפו' ו'אילת' היה 220 ימאים (כל אחת) ושל 'תנין' 50.

⁶³ אף שתלם הגדיר עצמו 'כבן טיפוחיו של אראל', ראו שורק, **תלם בים**, עמ' 145. ביטוי נוסף לגישתו הזהירה של תלם ניתן למצוא בקד"ם מח"י ביום 8 ביוני. באותו דיון הציע רמ"ח"ים "לדפוק את הצי המצר", שיצא מפורט סעיד ומצא מקלט בתעלת סואץ, בעזרת שיטת 13, ואילו תלם הטיל ספק בתועלת שבפעולה והצביע על הסיכון של הלוחמים. ראו סיכומי קדם המפקד, **"בני אור" (יומן מצפ"י)**, דיון ב-8 ביוני שעה 08:30, א"צ 170/192/1974.

⁶⁴ מצוטט אצל אלדר, **שיטת 13**, עמ' 323. חיזוק להערכת הסיכונים שעשה תלם אפשר למצוא בדברי אראל: "כבר אז [בבוקר, 6 ביוני] היו ידיעות על כוחות עצומים ועל תיגבור סיור הנצ"ל, מפני שתפסו את החבר'ה... הוציאו כוחות והליקופטרים". **תחקיר אראל**, עמ' 19.

⁶⁵ **משבריים**, עמ' 88–89.

בתנועה להורדת הצוללים אושר לתלם לתקוף כלי שיט של אויב, תוך "המנעות ממגע עם טרף לא כדאי",⁶⁶ והסט"רים הונחו לתקוף כלים מחוץ לנמל.⁶⁷ כשהכוח היה בדרכו לפורט סעיד התקבל מברק ממפקד חיל הים, והוא בישר בו על ההצלחות העצומות של צה"ל, באוויר וביבשה, והוסיף: "אל תסכן את יפו במפגש עם 'אוסות', העדיפות לפעולה בנמל".⁶⁸

בפקודה לאיוון נאמר: "תתקוף בטורפדו כל מטרה מזדמנת. רשאי לתקוף בטורפדו בדרך לביצוע פעולות הצוללים, גם אם הדבר מבטל פעולת הצוללים".⁶⁹ נוסח הפקודה מסביר את החלטת איוון לפגוע במשחתת המצרית בדרכו לפעולת הצוללים. עם זאת אין בה הנחיה לגבי הפעולות הרצויות בשעות שלפני הניסיון השני לאסוף את הצוללים. כאמור, תקיפת ה'סלופ' המצרי הביאה לתקיפת נגד, וזו סיכנה את הצוללת ואת הניסיון החוזר לאסוף אותם.

האמור לעיל איננו ניסיון לחוות דעה על נאותות שיטות התקיפה של הנמלים השונים. כוונתו להראות כי השיפוט המחמיר את תפקודם של אריאל ותלם היה חייב להתחשב באי־הבהירות של הפקודות שכן 'נוגה' ו'יפו' שימשו אמצעים להובלת צוללים לנמלי האויב וגם פלטפורמות לחימה מחוץ לנמלים. מכאן עולה כי גם הנחיות הרמטכ"ל להיזהר בפורט סעיד לא היו בהירות די הצורך.

עצמאות המפקד בים

במסורות ימיות עקרון עצמאותו של המפקד בים הוא ותיק מאוד. מקורו בתקופות שבהן לא הייתה תקשורת בין הכוחות בים ובין המפקדות ביבשה, אך התפתחות טכנולוגיות תקשורת שהלכו והשתכללו במהלך הדורות הפכה את הנושא לסוגיה טעונה. גם אם הפקודות הן בהירות לגמרי, אין ביכולתן לספק מענה לכל המצבים שעשויים להתפתח במהלך מבצעי.

בכנס קצינים בכירים שהתקיים אחרי המלחמה התייחסו מרבית המשתתפים לנושא והיו בדעה שעצמאות המפקד בים היא ערך חיוני. סא"ל

66 שם, עמ' 98.

67 שם, עמ' 96.

68 שם, עמ' 99. על פי המודיעין שהיה לחיל באותה עת, ה'אוסות' היו חמושות בטילי 'סטיקס' והיוו איום ממשי על 'יפו' ועל הסט"רים.

69 שם, עמ' 115.

יצחק שושן, מפקד 'אילת', אמר: "השיטה" בפקודה צריכה להיות כללית, אתה סומך על המפקד, על השפה המשותפת ואין דוקטריניזציה של מפקדים. בשום פנים ואופן – לא שיטה מפורטת (כפי שמופיעה במבצעי תגמול)".⁷⁰ סא"ל יצחק קט, מפקד 'יפו', הוסיף: "בזמן המלחמה היינו קשורים למח"מ, עם 'עצות' ולעיתים 'פקודות', דבר שהפריע ולא תרם. [יש] למסור כוונה למפקד, את היתר להשאיר לו".⁷¹ מפקדים רבים סברו שאם למפקדה בחיפה יש מידע שאינו ברשות הספינות שבים, עליה להעבירו לספינות ולהותיר את ההחלטות בידי המפקדים בים.

סוגיה זו היא עמוקה מני ים, ובזרועות האחרות כונתה "פיקוד מוכוון משימה". די אם נצביע שהביקורת על בן-נון, דרור ואריאל איננה מתיישבת עם העמדה שמעצימה את סמכותם של המפקדים בים ובשדה.

סיכום ומסקנות

תפיסות שרשרת הפיקוד בראייה אחורנית

החלטות שרשרת הפיקוד ביחס למבצעי חיל הים בששת הימים, לפני המלחמה ובמהלכה, היו עקביות ומעוגנות בתפיסת הביטחון. ניתן לתמצת את התפיסה בקביעות כי המלחמה תוכרע באוויר וביבשה, תקיפות חיל הים את בסיסי האויב לא תתרומנה מהותית, ולכן בזירה הימית יש לפעול בזהירות. התפיסה התחזקה ביום הראשון של המלחמה, לאחר הצלחות חיל האוויר והשריון. עם זאת בעקבות הפצרות אראל אישר המטכ"ל לתקוף את נמלי האויב בליל 5–6 ביוני מתוך הבנה שהן חשובות למורל החיל והן תקננה ללוחמים ניסיון מבצעי. האישור לוהה בהנחיית הרמטכ"ל שלא להסתכן, שכן כבר בבוקר הכריעו חיל האוויר והשריון את המלחמה. אחרי כישלון תקיפות הנמלים בלילה הראשון סירב המטכ"ל לאשר תקיפות נוספות, והמשימה שנתרה לחיל בים התיכון הוגבלה לסיוורים להגנת החופים.

מלחמת ששת הימים מראה שסדרי העדיפויות של המטכ"ל בבניין הכוחות בשנות החמישים והשישים לא אכזבו, אף כי חיל הים ערער עליהם: בעידן המשחתות קימץ המטכ"ל בכספים שהוקדשו לרכש סד"כ ימי, ולמרות זאת

70 כנס קצינים בכירים, 8 באוקטובר 1967, עמ' 7, מאגר מחלקת היסטוריה.

71 שם, עמ' 11.

בששת הימים השיג צה"ל ניצחון היסטורי.⁷² השקעות בחיל האוויר ובשריון נשאו רווח ('דיווידנד') יפה והכריעו את המלחמה, אף שחיל הים לא הטביע ספינות. משנת 1963 הקצה המטכ"ל את הסכומים שנדרשו להקמת שיטת הסטי"לים, וזו נשאה רווח יפה במלחמת יום הכיפורים, אף כי ההכרעה הייתה ביבשה. ראוי לציין כי חיל הים לא היה היחידי ש'קופח', ושדרישות מפקדיו למשימות ולתקציבים נענו רק באופן חלקי. בשנות החמישים והשישים חיל התותחנים 'קופח' בהשוואה לשריון ולצנחנים, ומרבית מטוסי הקרב והרק"ם היו מיושנים.

ספינת חיל הים וספינת מכמורת עוברות דרך מיצרי טיראן בקרבת שארם אל-שייך, 8 ביוני 1967 (צילום: יעקב אגור; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

קשה למצוא פגם בהחלטות שרשרת הפיקוד בהיבט בניין הכוחות. עם זאת המלחמה חשפה והעצימה את הפער בין תפיסת המטכ"ל לזו של חיל הים. בר־לב האשים את החיל "שהוא חי על הירח", ואראל התגאה "במלחמתו הפרטית". ניתן לראות בפער גם תוצאה של הזנחה מנהיגותית מצד המטכ"ל, שלא טיפל כראוי באתגרים שנוצרו בעקבות ההכרח לתעדף חילות ויחידות מסוימות על פני אחרות.

⁷² מ־1958 החל צה"ל להשקיע בשיטת הצוללות, אך הן מילאו תפקידים מוגבלים במלחמות 1967, 1973 ו־1982. לימים התבררה תרומתן החשובה למבצעים חשאיים, למודיעין ולהרתעה אסטרטגית.

חשבון הנפשות בתקיפת נמלי סוריה ומצרים

שר הביטחון והמטכ"ל לא קיבלו את הערכות אראל בדבר התועלות של התקיפות שעליהן הוא המליץ, לא ערב המלחמה ועוד פחות בבוקרה הראשון. לעומת זאת נראה שאראל לא התייחס לעלותן – לאבדות האפשריות ו'לאובדן היוקרה (פרסטיג'ה)' – באותה חומרה שראו שר הביטחון והמטכ"ל אותה. מול ההתבטאויות של שרשרת הפיקוד בדבר הרצון להימנע מאבדות ובדבר הצורך לפעול בזהירות נשמע אראל כמפקד השש אלי קרב. הביטוי הבולט ביותר לכך היה כוונתו לשלוח לאלכסנדריה שתי משחתות וצוללת פגועה לאזור שמוגן בספינות מלחמה, בטייל ים-ים ובאמצעי נצ"ל כדי לנסות לחלץ את ששת הצוללים. אפילו תלם התנגד למבצע.⁷³ אפשר להתווכח אם הזהירות של המטכ"ל הייתה במקומה, אך אי אפשר להתווכח שנועזותו של אראל הייתה מלחמה פרטית, שלא על דעת המטכ"ל.

דיני נפשות אחרי המלחמה

שיפוט הפקודים – בתום המלחמה לא ערך חיל הים תחקירים מסודרים, והשיפוט של מפקד חיל הים התבסס על דיווחים שקיבל מהכוחות במהלך התקיפות, ועל ההתרשמויות שהוא גיבש.⁷⁴

הפרקים הראשונים שלעיל עסקו בשיפוט המחמיר את תפקוד בן-נן ודרור, וכאן נוסף שאראל לא הפעיל תבחינים זהים לשיפוט מפקדי הכוחות. את אריאל הוא הדיח על כי לא פתח באש על הסט"רים הסוריים, אך הוא לא התייחס בחומרה דומה לפקודת תלם לפלגה 914 לנתק מגע אש עם ה'אוסות' בפורט סעיד. יתר על כן הוא קבע כי מפקד פלגה 914 היה צריך להמשיך בקרב ולהפך את פקודת תלם. לא ברור איך קביעה זו עולה בקנה אחד עם ביקורתו כלפי בן-נן ודרור על כי סטו מפקודת מפקדת החיל (בלי להיכנס לשאלה אם פקודת תלם הייתה נכונה).

⁷³ על הסיכון הכרוך במבצע מסוג זה יעיד גורלה של המשחתת 'אילת' שבאוקטובר 1967 הוטבעה על ידי טילי 'סטיקס': מתוך 198 הימאים שהיו על סיפונה נהרגו 47 ונפצעו 91, והצלת הימאים נערכה בשטח שהיה בשליטת צה"ל. מתברר ש"200 הגויות" שנקב המטכ"ל לא היו לתפארת המליצה.

⁷⁴ בזיכרונות זאב אלמוג מפורטים תהליכי התחקור והפקת לקחים שהיו צריכים להיערך אחרי המלחמה, ראו אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 378–379.

שיפוט עצמי – תחקיר אראל וזיכרונותיו מציירים אותו כמפקד המתנער מאחריות ומגלגל אותה על אחרים. דבריו נקראים כאילו שנכתבו בידי 'פרשנו לעניינים ימיים' (או בלשונו הציורית של זאב אלמוג בידי 'מזכיר האו"ם").⁷⁵ את סגנו יצחק רהב הוא האשים על כי לא תכנן כראוי את תקיפות הנמלים. את המטכ"ל הוא האשים על כי אישר את תוכניותיו של רהב. הוא גם בא עם המטכ"ל חשבון היסטורי על האדרת שייטת 13 על חשבון ספינות השטח, אף שב־1967 כבר הייתה הקמת שייטת הסטי"לים בעיצומה. את מפקד חיל האוויר הוד הוא האשים באי־תקיפת המשחתות המצריות במפרץ אילת, בסירוב לסייע במבצע החילוץ באלכסנדריה ובאי־אספקת תצלומי אוויר של נמלי האויב.⁷⁶ נוסף על כך הוא האשים את בן־נון, את דרור ואת אריאל בכישלונות בזירה הסורית (את שני הראשונים הוא כינה "עסקנים").⁷⁷ האשמת כולי עלמא נעשתה על ידי המפקד שאישר את התוכניות ופעל לשכנע את שרשרת הפיקוד להתיר לחיל לתקוף את נמלי האויב.⁷⁸

מפקד חיל הים מבקר את שרשרת הפיקוד

אראל לא חסך 'מחמאות' משרשרת הפיקוד בזיכרונותיו כמו בתחקיר שנערך אחר מלחמת ששת הימים. אלה באו בתגובה על סירוב דרישותיו לסד"כ ולתקציבים בשנות החמישים וגם לדחיית יוזמותיו ההתקפיות בששת הימים. ביקורתו על תפיסות שרשרת הפיקוד בשנות החמישים והשישים תוארה לעיל, ונוסיף כי אראל גם טען שמצור ימי הוא איום קיומי

⁷⁵ ראו, למשל, **תחקיר אראל**, עמ' 9, שם מדובר על אנשים 'שנשלחו' ועל פעולות 'שתוכננו' – גוף שלישי רבים.

⁷⁶ אראל התלונן על חיל האוויר ועל הטייסים שתקפו את ספינת הביון האמריקאית 'ליברטי'. לדבריו, לו נושא שיתוף הפעולה אווירי היה מתורגל יותר טוב, לו הטייסים היו יודעים לזהות קצת יותר, כל זה לא היה קורה. שם, עמ' 35–36.

⁷⁷ אפילו איוון זכה בביקורת (על החלטתו לאשר את כניסת הצוללים לנמל אלכסנדריה, למרות היעדר מודיעין): "התנין החליטה מה שהחליטה. אין לי על כך הערות... איוון היה צמוד לפריסקופ לאבטחת הצוללים וההתקרבות עצמה וכמעט שלא נתן למפקד הצוללים הזדמנות אחת להצצה מהירה בפריסקופ... אפשר לאמר שעדיף שלא יכנסו, אבל שוב קשה לי לבקר רס"ן כזה אשר 15 שנה חיכה לרגע זה". שם, עמ' 18.

⁷⁸ בלשונו הציורית העיד אראל: "אני הייתי כחול מרוב ויכוחים [עם המטכ"ל] וקיוויתי שרהב המקושר והמוכר יצליח לשכנע" **תחקיר אראל**, עמ' 27.

גם במלחמות ישראל וכי שרשרת הפיקוד סבלה מחוסר הבנה אסטרטגית.⁷⁹ בזיכרונותיו שהתפרסמו ב-1998 הוא חזר על טענותיו, אף שהן הופרכו במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים.

ביקורת נוספת הייתה במישור הטכנולוגי. בתחילת שנות החמישים סירב המטכ"ל לאשר להצטייד במשחתות מודרניות שחיל הים רצה לפתח בעצמו (שנקראו 'אב טיפוס') הן בגלל עלותן הרבה ותועלתן הקטנה והן בגלל שסבר שאין לחיל את הידע הדרוש לתכנון ספינות מלחמה. בשנות החמישים התקומם אראל על החלטת המטכ"ל;⁸⁰ אך בתחילת שנות השישים הוא הוביל את הקמת הסטי"לים והחליט שלא לנסות לפתח את הגוף של הסטי"ל 'סער'. הוא העדיף להתבסס על סירת טורפדו גדולה שהייתה בשימוש הצי הגרמני.⁸¹ למרות זאת זיכרונותיו המשיכו לבקר את הסירוב לאשר את פיתוח 'אב טיפוס'.

לסיום, המאבקים על תקציבים ועל משימות הם תופעה שכיחה בצה"ל ובצבאות העולם. בדרך כלל הם אינם זירה להפגנת רעות, שעליה מצווים כל המפקדים והחיילים, אבל גם אותם אפשר לנהל באופן מכבד.⁸²

סוף דבר

שלמה אראל פרש באוגוסט 1968, בתום פחות משלוש שנים בתפקיד. הרמטכ"ל בר-לב ושר הביטחון דיין החליטו לקצר את תקופת כהונתו, ודבריהם הקשים במפגשים עם בכירי חיל הים היו רמז על העתיד לבוא בקרוב. ביקורתם התמקדה במלחמה הפרטית של אראל ובכישלון המבצעים ואחריה, באסון 'דקר', בהטבעת 'אילת' וגם בתקיפת ה'ליברטי'.⁸³ אראל כתב

⁷⁹ ראו, למשל, אראל, **לפניך הים**, עמ' 180, 204–205.

⁸⁰ שם, עמ' 178–179.

⁸¹ שם, עמ' 224.

⁸² שמואל טנקוס, מפקד חיל הים ב-1955, העיר לאראל בעניין זה: "מפריע לי שאתה חושב שהנך יודע יותר טוב מאחרים ויכול לעשות הכול יותר טוב מאחרים, וכן שאינך מברר במילים בשעה שהנך מביע דעות על אנשים ונושאים". ראו צדוק אשל, **שמואל טנקוס, מהירקון עד חיל הים**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2003, עמ' 82.

⁸³ אראל התגאה בהטבעת שני סט"רים מצריים במארב הקרוי קרב רומני, ב-11 ביולי 1967. גם את המבצע הזה אפשר לראות כביטוי למלחמה הפרטית שלו, שכן הוא נערך ללא אישור המטכ"ל, לא הייתה לו תועלת אסטרטגית, ואחריתו הייתה באבדות כבודות. הוא גירה את המצרים לפעולת נקם כואבת – הטבעת "אילת".

כי פרישתו נבעה מבעיות אגו של בר־לב, שהתעלם מתרומתו העצומה ליזום מהפכת סטי"לים ולבניין ספינות 'סער'. אראל כתב: "בר־לב על אף מעלותיו לא נמנה בין הנוטים לשכוח, המשנים את דעתם ומוחלים על כבודם". הוא סיפר שאחרי המלחמה הוא ביקש מבר־לב לדון בממשלה בייעודי חיל הים ורק בדיעבד הוא הבין "עד כמה היה בצעד זה משום פגיעה ביוקרתו של הרמטכ"ל, בייחוד רמטכ"ל חדש, רגיש למעמדו ולסמכותו".⁸⁴ אראל הוסיף כי בר־לב לא קיבל את תפיסותיו בדבר ייעוד המשימות וסד"כ הכוחות של חיל הים ודבק בתפיסה שראתה בחיל כמשמר חופים "שתפקידו להגן על חופי המדינה בעזרת חיל האוויר ויש מספיק כוחות למטרה זו".⁸⁵

אין להקפיד עם תיאורי מפקד על נסיבות פרישתו, אך את דברי אראל צריך לראות בהקשר רחב יותר.⁸⁶ ראשית, בר־לב, הכיר את התפיסות של חיל הים הודות לחברותו במטכ"ל מאמצע שנות החמישים,⁸⁷ ואת התרבות המבצעית של החיל הוא הכיר בשל היותו סגן הרמטכ"ל במלחמה והקצין הבודק של אסון 'אילת'. שנית, גם האלופים טנקוס ובן־נון, קודמיו ושל אראל, התנגדו לתפיסות המטכ"ל ולמרות זאת כל אחד משניהם כיהן בתפקיד מפקד חיל הים שש שנים.

מלחמת ששת הימים הייתה נקודת השפל בתולדות חיל הים, ואחריה הצליחו מחליפיו של אראל לשפר את הישגיו ואת מעמדו של החיל וגם לחזק את מורל אנשיו בזכות הקמת שייטת הסטי"לים ובזכות הלקחים שנלמדו מהמלחמה. בתקופת כהונתו של האלוף אברהם בוצר, בשנים 1968–1972, הפכו הסטי"לים לשייטת מבצעית, בפיקודו של הדר קמחי ואחר כך של שבתאי לוי. האלוף בנימין תלם (שהחליף את אברהם בוצר) והמש"ט מיכאל ברקאי (שהחליף את לוי) הובילו את שייטת הסטי"לים לניצחונות היסטוריים במלחמת יום הכיפורים. בד בבד התרחשה מהפכה גם בשייטת 13. במלחמת

⁸⁴ אראל, **לפניך הים**, עמ' 307.

⁸⁵ שם, עמ' 308.

⁸⁶ אראל אינו המפקד היחיד שכתב זיכרונות אישיים. זו תופעה שכיחה. עם זאת יש טעם לפגם שאת זיכרונותיו פרסמה ההוצאה לאור של משרד הביטחון. דבר זה הקנה להם רשמיות מסוימת, אף שחלקים לא מעטים מדבריו שנויים במחלוקת או לא מדויקים.

⁸⁷ בדיוני מטכ"ל בקיץ 1957 תמך בר־לב ברכש צוללות מאה טון. ראו ברונפלד, **ימים ראשונים**, הפרק על הקמת שייטת הצוללות. בתקופת כהונתו נבנו שישה סטי"לים מסוג 'סער' 4.

ההתשה שולבו לוחמיה בהצלחה במבצעי צה"ל ובמלחמת יום הכיפורים, והם השיגו עליונות בזירת ים סוף בעזרת סיירות הדבורים.⁸⁸

מבחינת אראל, מלחמת ששת הימים הייתה טרגדיה. התנהלותו בה העיבה על תרומתו העצומה להקמת שייטת הסטי"לים. זו שינתה את התיב של חיל הים, ומפריו של שינוי זה צה"ל והחיל נהנים עד עצם היום הזה.

88 ראו זאב אלמוג, **עטלפים בים האדום**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2007. אלמוג היה מפקד השייטת במלחמת ההתשה ומפקד זירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים.